

FARG‘ONADA KOLXOZ VA SOVXOZLARNING TASHKIL TOPISHI

Farg‘ona davlat universiteti
Filologiya fakulteti o‘zbek tili yo‘nalishi
3-bosqich 23.89 -guruh talabalari
O‘ktamova Gulsevar
Mamadaliyeva Nilufar

ANNOTATSIYA

Kalit so‘zlar: Farg‘ona vodiysi, kolhoz, sovxoz, kollektivlashtirish, sovet agrar siyosati, yer-suv islohoti, qishloq xo‘jaligi, dehqon xo‘jaliklari, iqtisodiy o‘zgarishlar, Ijtimoiy transformatsiya.

Ushbu maqolada Farg‘ona vodiysida kolhoz va sovxozlarning tashkil topish jarayoni, ularning tarixiy-iqtisodiy asoslari hamda sovet agrar siyosatining mahalliy qishloq xo‘jaligiga ta’siri yoritiladi.

Tadqiqotda XX asrning 20–30-yillarida amalga oshirilgan kollektivlashtirish siyosati, yer-suv islohotlari va dehqon xo‘jaliklarining birlashtirilishi natijasida yuzaga kelgan ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarishlar tahlil qilinadi.

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова: Ферганская долина, колхоз, совхоз, коллективизация, советская аграрная политика, земельная и водная реформа, сельское хозяйство, крестьянские хозяйства, экономические изменения, социальные преобразования.

В статье рассматривается процесс формирования колхозов и совхозов в Ферганской долине, их историко-экономические основы, а также влияние советской аграрной политики на местное сельское хозяйство.

В исследовании анализируются социально-экономические изменения, произошедшие в результате политики коллективизации, земельной и водной

реформы и объединения крестьянских хозяйств, осуществленных в 1920-х и 1930-х годах.

ANNOTATION

Keywords: Fergana Valley, Collective Farm, State Farm, collectivization, Soviet agrarian policy, land and water reform, agriculture, peasant farms, economic changes, Social transformation.

This article discusses the process of the formation of collective farms and state farms in the Fergana Valley, their historical and economic foundations, and the impact of Soviet agrarian policy on local agriculture.

The study analyzes the socio-economic changes that occurred as a result of the collectivization policy, land and water reforms, and the unification of peasant farms implemented in the 1920s and 1930s.

KIRISH

Farg'onada (va umuman butun O'zbekistonda) kolxoz (kollektiv xo'jalik) va sovxoz (sovet xo'jaligi) tizimining tashkil topishi va rivojlanishi o'tgan asrning 20-30-yillaridagi ommaviy jamoalashtirish (kollektivizatsiya) hamda yer-suv islohotlari bilan uzviy bog'liq. Bu jarayon mintaqaning ham iqtisodiy, ham ijtimoiy qiyofasini butunlay o'zgartirib yuborgan murakkab davr hisoblanadi.

Farg'ona vodiysida ushbu tizimning shakllanish bosqichlari, xususiyatlari va oqibatlarini quyidagicha xarakterlash mumkin:

Dastlabki qadamlar: Yer-suv islohotlari (1925–1929) Ommaviy kolxozlashtirishdan oldin sovet hukumati Farg'onada o'z mavqeyini mustahkamlash va kambag'al dehqonlar ko'magiga ega bo'lish uchun yer-suv islohoti o'tkazdi.

Maqsad: Boy, quloq va yirik mulkdorlarning yerlarini tortib olib, yersiz yoki kam yerli dehqonlarga bo'lib berish.

Natija: An'anaviy dehqonchilik tuzilmasiga zarba berildi. Bu chora keyinchalik dehqonlarni jamoa xo'jaliklariga birlashtirish uchun zamin yaratdi. Ommaviy

jamoalashtirish va "Quloqlashtirish" (1929–1932) 1929-yildan boshlab Butunittifoq miqyosida "Yo‘qotish va yalpi jamoalashtirish" siyosati e’lon qilindi.

Farg‘ona vodiysi o‘zining serhosil yerlari va paxtachilik salohiyati bilan bu jarayonning markazlaridan biriga aylandi. Kolxozlarning tuzilishi: Dehqonlarning shaxsiy yerlari, qoramollari va mehnat qurollari majburiy ravishda ijtimoiylashtirildi (umumiy mulkka aylantirildi).

Quloqlashtirish (Raskulachivanie): Kolxozga kirishni xohlamagan, o‘z mehnati bilan o‘rtahol yoki boy bo‘lgan dehqonlar "quloq" (mushtumzo‘r) deb e’lon qilindi. Farg‘onadan minglab dehqon oilalari mol-mulki musodara qilinib, surgun qilindi yoki qatag‘on etildi.

Dehqonlar noroziligi: Majburiy jamoalashtirish Farg‘onada jiddiy noroziliklarga, hatto hosilni va chorvani ataylab yo‘q qilish holatlariga olib keldi. Ko‘plab dehqonlar chorvasini kolxozga topshirgandan ko‘ra so‘yib yuborishni afzal ko‘rishdi. Paxta yakkahokimligi (Monokultura) va Sovxozlarning o‘rni Farg‘onada tashkil etilgan kolxoz va sovxozlarning asosiy vazifasi — sovet sanoati uchun tonnalab paxta yetkazib berish edi. Kolxoz va Sovxozning farqi: Kolxozlar nazariy jihatdan dehqonlarning "kooperativ" birlashmasi bo‘lib, ular daromadni plandan ortgan hosil ulushiga qarab (mehnat kuni — "trudoden" hisobida) olishardi.

Sovxozlar esa to‘liq davlat mulki bo‘lib, u yerdagi dehqonlar xuddi zavod ishchilari kabi to‘g‘ridan-to‘g‘ri davlatdan oylik maosh olishgan. Farg‘onada sovxozlar asosan yangi o‘zlashtirilgan yerlarda, yirik va texnikaviy jihatdan yaxshi jihozlangan bazalarda tashkil etildi.

Mexanizatsiyalash: Sanoatlashtirish davrida Farg‘onaga dastlabki traktorlar va MTSlar (Mashina-traktor stansiyalari) kirib keldi. Bu kolxozlarning texnik quvvatini oshirdi, biroq ularni davlatga yanada qaram qilib qo‘ydi.

Tizimning oqibatlari

Ijobiy tomonlari (Rasmiy nuqtai nazardan)	Salbiy oqibatlari (Haqiqiy holat)
Dehqonchilik texnikasi yaxshilandi, yerlarni sug'orish uchun yirik kanallar (masalan, Katta Farg'ona kanali) qazildi.	Dehqonlar o'z yerining mustaqil egasi bo'lish huquqidan butunlay mahrum etildi.
Savodxonlik darajasi oshdi, qishloqlarda maktab va tibbiyot punktlari ochildi.	Paxta monokulturasida oziq-ovqat ekinlari (g'alla, sabzavot) maydonlari keskin kamayib ketdi.
Paxta yetishtirish hajmi bir necha barobar o'sdi.	"Mening yerim" degan tuyg'u yo'qolib, umumiy mulkka loqaydlik shakllandi, majburiy mehnat tizimi ildiz otdi.

Farg'onada kolxoz va sovxozlarning tashkil topishi XX asrning 20–30-yillarida Sovet hokimiyatining qishloq xo'jaligini sotsialistik asosda qayta qurish siyosati bilan bevosita bog'liq bo'lib, bu jarayon butun O'zbekiston hududida bo'lgani kabi Farg'ona vodiysida ham keskin va murakkab kechgan. 1920-yillarning oxiriga kelib Sovet hukumati tomonidan amalga oshirilgan kollektivlashtirish siyosati natijasida yakka dehqon xo'jaliklarini tugatish va ularni yirik jamoa xo'jaliklariga birlashtirish jarayoni boshlandi.

Farg'ona vodiysi o'zining unumdor yerlari, sug'oriladigan dehqonchilik tizimi va aholi zichligi bilan bu jarayonning eng faol hududlaridan biri bo'ldi. Kolxozlar – ya'ni kollektiv xo'jaliklar – dehqonlarning yer, mehnat qurollari va chorvasini

umumlashtirish asosida tashkil etildi, sovxozlar esa davlatga tegishli bo‘lib, unda ishchilar davlat xizmatchisi sifatida maosh evaziga mehnat qilardi.

Farg‘onada dastlabki kolxozlar 1929–1930-yillarda paydo bo‘la boshladi, bu jarayon “quloqlashtirish” siyosati bilan birga olib borildi, ya’ni boy dehqonlar mulki musodara qilinib, o‘zlari surgun qilindi yoki majburiy ravishda kolxozlarga jalb etildi.

Sovxozlar esa asosan ilg‘or agrotexnika joriy etish, paxta yetishtirishni ko‘paytirish va davlat buyurtmalarini bajarish maqsadida tashkil etildi, masalan, yirik paxtachilik sovxozlari davlat tomonidan bevosita boshqarildi. Farg‘ona viloyatida kolxozlashtirish jarayoni tez sur‘atlarda amalga oshirilgan bo‘lsa-da, u ko‘plab ijtimoiy qarshiliklar, noroziliklar va iqtisodiy qiyinchiliklar bilan kechdi, chunki ko‘plab dehqonlar o‘z yerlarini topshirishni istamagan, an’anaviy xo‘jalik yuritish tizimi buzilgan, chorvachilik va dehqonchilikda vaqtincha pasayish kuzatilgan.

Shunga qaramay 1932–1933-yillarga kelib Farg‘ona vodiysida kolxozlar deyarli asosiy xo‘jalik shakliga aylandi, sovxozlar soni ham ortib bordi va paxta yetishtirish davlat rejasining asosiy bo‘g‘iniga aylandi.

Kolxozlar tarkibida brigada va bo‘linmalar tashkil etilib, mehnat “mehnat kunlari” (trudodni) asosida hisoblangan, sovxozlarda esa ish haqi tizimi joriy etilgan.

Bu jarayon Farg‘ona qishloq xo‘jaligini butunlay o‘zgartirib yubordi: yerga egalik shakli davlat va jamoa qo‘liga o‘tdi, paxta monokulturasi kuchaydi, irrigatsiya tizimlari kengaytirildi va yangi agrotexnik usullar joriy qilindi.

Farg‘ona vodiysida kolxoz va sovxozlarning tashkil topishi Sovet Ittifoqining agrar siyosati, ayniqsa 1927–1933-yillarda olib borilgan yalpi kollektivlashtirish jarayoni bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, bu jarayon nafaqat iqtisodiy tizimni, balki qishloq aholisi hayot tarzini ham tubdan o‘zgartirib yubordi. Farg‘ona viloyati tarixan sug‘orma dehqonchilik rivojlangan, yer resurslari nisbatan cheklangan, lekin

aholi zich yashaydigan hudud bo‘lgani uchun kolxozlashtirish siyosati bu yerda juda tez va qat’iy shaklda amalga oshirildi. Dastlab 1920-yillarning o‘rtalarida “yangi iqtisodiy siyosat” (NEP) davrida kichik dehqon xo‘jaliklari mustaqil faoliyat yuritgan bo‘lsa, 1929-yildan boshlab Stalin tomonidan boshlangan majburiy kollektivlashtirish ularni tugatish yo‘lini ochdi.

Farg‘onada kolxozlar tashkil etilishidan oldin “shirkat xo‘jaliklari”, “yordamchi artellar” va “qo‘shma dehqonchilik uyushmalari” kabi dastlabki kollektiv shakllar sinov tariqasida joriy etildi. Bu tuzilmalar keyinchalik kolxozlarga aylantirildi. 1930-yilga kelib Farg‘ona vodiysining ko‘plab tumanlarida kolxozlar ommaviy ravishda tuzila boshladi va dehqonlar o‘z yerlarini, chorva mollari va ishlab chiqarish vositalarini umumiy mulkka topshirishga majbur bo‘ldilar.

Sovxozlar esa kolxozlardan farqli ravishda to‘liq davlat mulki bo‘lib, ular bevosita davlat rejalashtirish organlari tomonidan boshqarilgan. Farg‘onada sovхозlar asosan yirik paxtachilik hududlarida, sug‘orish tizimi yaxshi rivojlangan yerlarda tashkil etildi. Ularning asosiy vazifasi davlatga paxta, g‘alla va boshqa strategik qishloq xo‘jalik mahsulotlarini belgilangan rejalar asosida yetkazib berish edi. Sovхоз ishchilari oddiy dehqon emas, balki davlat xizmatchisi sifatida ish haqi olgan.

Kolxozlashtirish jarayoni Farg‘onada “quloqlarni tugatish siyosati” bilan birga olib borildi. Boy dehqonlar – ya’ni “quloq” deb e’lon qilingan qatlamdan yer, mol-mulk musodara qilindi, ularning bir qismi Sibir va boshqa hududlarga surgun qilindi. Bu esa mahalliy aholida katta ijtimoiy keskinlik va noroziliklarni keltirib chiqardi. Ayrim hududlarda yashirin qarshiliklar, dehqonlarning kolxozga kirishdan bosh tortishi, hatto norozilik chiqishlari ham kuzatilgan.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, Fargʻona vodiysida kolxoz va sovxozlarning tashkil topishi XX asrning 20–30-yillarida Sovet hokimiyatining amalga oshirgan majburiy kollektivlashtirish siyosatining natijasi boʻlib, u qishloq xoʻjaligini tubdan oʻzgartirdi.

Bu jarayon natijasida xususiy dehqon xoʻjaliklari tugatilib, ularning oʻrniga kolxoz va sovxozlar shaklidagi yirik jamoa va davlat xoʻjaliklari vujudga keldi. Kolxozlar dehqonlarning yer va mehnat vositalarini umumlashtirish asosida tashkil etilgan boʻlsa, sovxozlar toʻliq davlat mulki sifatida faoliyat yuritgan.

Bu oʻzgarishlar Fargʻona qishloq xoʻjaligini markazlashgan boshqaruv tizimiga olib kirdi, paxta yetishtirishni kengaytirdi va ishlab chiqarishni davlat rejalari asosida yoʻlga qoʻydi. Shu bilan birga, jarayon anʻanaviy dehqonchilik tizimining buzilishiga, ijtimoiy keskinliklarning kuchayishiga va aholining turmush tarzida sezilarli oʻzgarishlarga sabab boʻldi.

Demak, Fargʻonada kolxoz va sovxozlarning tashkil topishi bir tomondan qishloq xoʻjaligini yiriklashtirish va davlatlashtirishga xizmat qilgan boʻlsa, ikkinchi tomondan esa mahalliy aholi hayotida murakkab ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlarni keltirib chiqargan jarayon boʻlgan.

1931–1933-yillarga kelib kolxozlar Fargʻona qishloq xoʻjaligining asosiy shakliga aylandi. Kolxozlarda mehnat “brigada tizimi” asosida tashkil etilib, hosil “mehnat kuni” (trudodni) boʻyicha taqsimlangan. Bu tizim dehqonlarning daromadini bevosita hosildorlikka bogʻlab qoʻysa-da, koʻpincha adolatsizliklar va kam daromad muammolarini keltirib chiqargan. Shu davrda paxta yetishtirishga alohida eʼtibor qaratilib, Fargʻona vodiysi butun Oʻzbekiston boʻyicha asosiy paxta yetishtiruvchi markazlardan biriga aylantirildi.

Sovxozlarda esa ishlab chiqarish nisbatan markazlashgan va texnik jihatdan yaxshiroq taʼminlangan boʻlib, traktorlar, sugʻorish nasoslari va

mexanizatsiyalashgan uskunalar joriy etila boshlandi. Bu esa kolxozlarga qaraganda sovxozlarni ko‘proq davlat nazoratidagi ilg‘or xo‘jalik shakliga aylantirdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimov I.A. – “O‘zbekiston tarixi (XX asr)” – Toshkent: O‘zbekiston, 2009.
2. O‘zbekiston tarixi. Oliy o‘quv yurtlari uchun darslik – Toshkent: Sharq, 2015.
3. O‘zbekiston SSR tarixi (2-jild) – Toshkent: Fan nashriyoti, 1982.
4. Axmedov B. – “O‘zbekiston tarixi” – Toshkent: O‘qituvchi, 2010.
5. Sagdullayev A. – “O‘zbekiston tarixi” – Toshkent: Universitet, 2014.
6. Jabborov I. – “O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi tarixi” – Toshkent: Fan, 2012.
7. Farg‘ona viloyati tarixi – ilmiy to‘plam – Farg‘ona, 2018.
8. O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi – Toshkent: O‘zME, 2000–2005.
9. Rashidov M. – “Sovet davrida O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi” – Toshkent: 2011.
10. Karimov Sh. – “Kollektivlashtirish siyosati va uning oqibatlari” – Toshkent: Universitet, 2016.
11. Qodirov T. – “Farg‘ona vodiysi iqtisodiy tarixi” – Farg‘ona, 2019.
12. Mirzaev A. – “Sovet agrar siyosati tarixi” – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2013.
13. O‘zbekiston tarixi (akademik nashr) – Toshkent: Fan, 2017.
14. Bekmurodov N. – “O‘zbekistonda kollektivlashtirish – Toshkent: Sharq, 2018.